

Felix Aprahamian: een leven gewijd aan muziek

In de jaren zestig en zeventig van de vorige eeuw trof je zijn naam in menig concertprogramma en achterop heel wat Engelse orgelplaten aan. Felix Aprahamian schreef in zijn lange leven meer *programme notes* dan wie ook in de Britse muziekwereld. Hij liet Sigfrid Karg-Elert zijn partituren signeren, zat eenmaal bij Widor op het orgel in de Saint-Sulpice en onderhield een levendige correspondentie met Olivier Messiaen. Hij bepaalde voor een belangrijk deel het gezicht van de *Organ Music Society* in Londen en hielp vele jonge musici op weg in de Londense *music scene*. Een jaar geleden, op 15 januari 2005, overleed hij op negentigjarige leeftijd. Dit artikel wordt wegens plaatsruimtegebrek in eerdere nummers pas nu gepubliceerd.

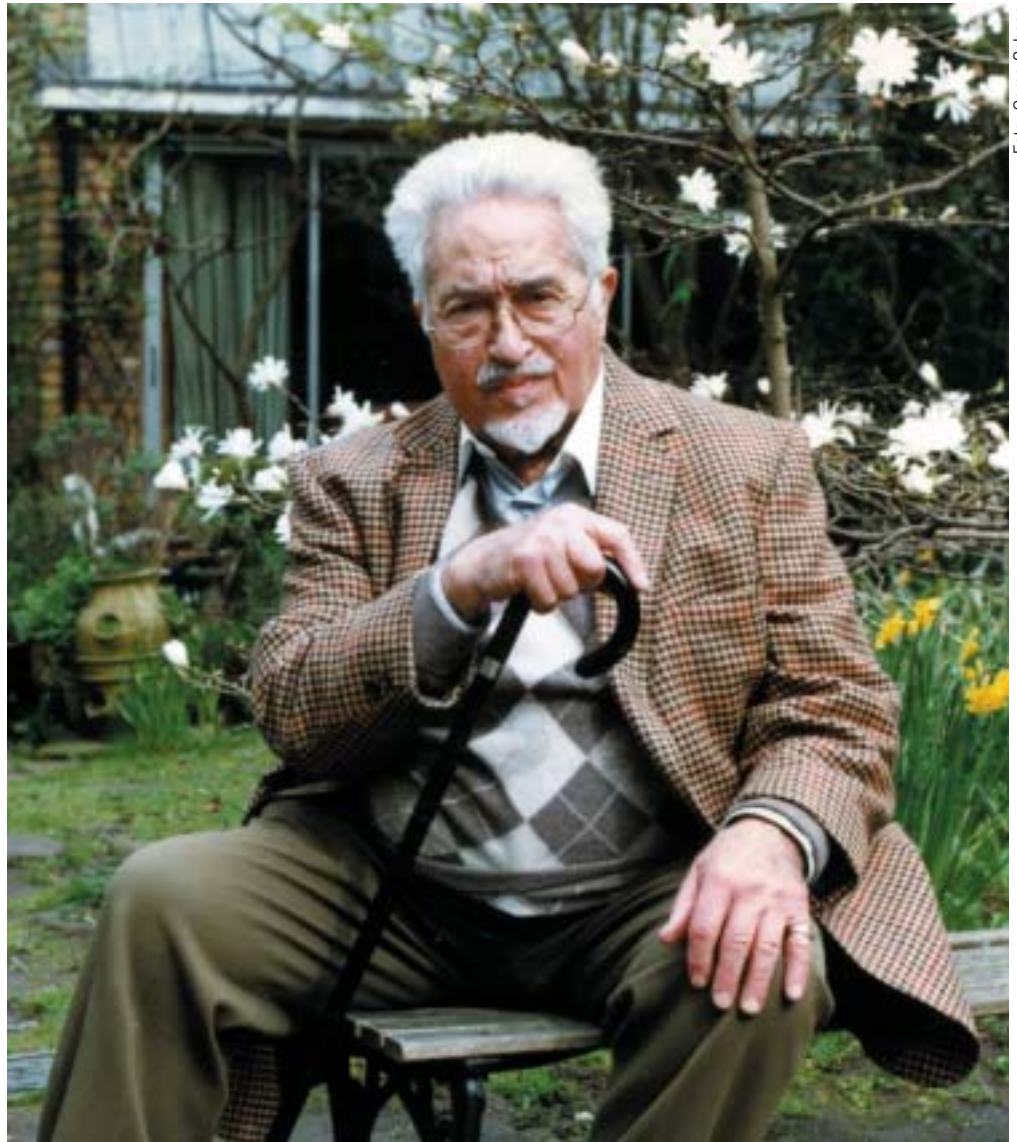

Foto: Gerco Schaap

Felix Aprahamian in mei 1996.

In de beeldende kunst zijn het niet zelden kunstminnende amateurs die hun beste krachten aan De Kunst geven, als stimulator of als mecenas. In het muziekleven is het al niet anders. Hierbij kun je denken aan concertorganisatoren, leden van een orgelcommissie en sponsors, die zich belangeloos inzetten voor die ene liefde, de muziek. De op 15 januari 2005 overleden Engelse muziekcriticus, publicist en 'muziek animator' Felix Apraha-

mian was in wezen een *self made man*, een amateur die gedreven werd door zijn passie voor muziek. Al in zijn tienerjaren, in 1931, was hij assistent-secretaris van de Londense *Organ Music Society* en kwam zodoende in aanraking met alle grote organisten uit die tijd. Vier jaar later werd hij dé secretaris van de *Organ Music Society* en in 1937 werd zijn eerste muziekkritiek in een krant gepubliceerd.

GERCO SCHAAP

Felix Aprahamian (Aprahamian = 'zoon van Abraham') werd op 5 juni 1914 in Londen geboren als zoon van een Armeens immigrantenecht-paar. Zijn vader had zich rond de eeuwwisseling laten naturaliseren tot Engelsman en zat in de tapijthandel. Nadat de jonge Felix was hersteld van difterie, betrok de familie begin 1919 een woning op Muswell Hill in Noord-Londen. Omdat Felix geïnteresseerd raakte in orgels en orgelmuziek ging hij orgellessen volgen bij Eric Thiman (1900-1975), organist van de Park Chapel in de nabijgelegen wijk Crouch End, en nam na verloop van tijd voor hem waar.

HET KARG-ELERT-FESTIVAL

De vijftienjarige Aprahamian was getuige van het Karg-Elert Festival, een grootscheeps festival rond de Duitse componist dat van 5 tot 17 mei 1930 plaatsvond in de kerk van St. Lawrence Jewry in Londen. Sigfrid Karg-Elerts muziek werd in die tijd in Engeland en Amerika hoger aangeslagen dan in zijn geboorteland. Aprahamian woonde alle tien orgelrecitals bij en vroeg elke concertgever om diens handtekening in het programmaboek. Een aantal van Karg-Elerts werken kende hij al, sinds hij in 1929 serieus was begonnen met het verzamelen van orgelpartituren. Hij keek dan ook uit naar de komst van de componist om zoveel mogelijk van zijn partituren door hem te laten signeren. "Zur freundlichen Erinnerung an Dr. h.c. Sigfrid Karg-Elert 17. Mai 1930" schreef de componist op Aprahamians partituur van *Homage to Handel*, en hij voegde eraan toe: "Ich habe mich über ihre Begeisterung sehr gefreut", plus een vierstemmige harmonisatie van het B-A-C-H-motief. Een andere partituur voorzag Karg-Elert van een autograaf van twaalf achtste noten, waarvan de laatste drie noten echter door een onvoorzichtige boekbinder werden afgesneden ...

"Waar anderen van hun zakgeld uitgingen of er bier voor kochten, besteedde ik elke penny aan boeken en partituren", vertelde Felix Aprahamian me toen ik hem een aantal

Sigfrid Karg-Elert voor de kerk van St. Lawrence Jewry, Londen, tijdens het aan hem gewijde festival in 1930.

jaren geleden opzocht. In zijn herinneringen aan het Karg-Elert Festival, te vinden op de Engelse Karg-Elert-website, beschrijft Aprahamian het curieuze uiterlijk van de componist: "Small wing collar, large Lavallière bow-tie, fancy waistcoat and light Spring overcoat, flattish broad-brimmed beige-coloured hat, and rimless glasses: very much the imagined provincial German professor." ["smalle boord met omgeslagen punten, grote Lavallière vlinderdas, fantasievest en lichte overjas, platte breedgerande beigekleurige hoed en montuurloze bril: echt zoals men zich een provinciale Duitse professor voorstelt."]

Aprahamian zou later geroemd en gevreesd worden om zijn haarscherpe observaties van mensen. Aan het slot van zijn herinneringen aan het festival merkt hij fijntjes op: "England did the right thing by inviting him [Karg-Elert] to London as an honoured composer, not as a performer." ["Engeland deed er goed aan Karg-Elert uit te nodigen als gelauwerd componist, niet als vertolker."]

Karg-Elerts rommelige improvisatie tijdens het slotconcert was volgens Aprahamian niet om aan te horen geweest, en hij verwonderde zich erover hoe Karg-Elert een jaar later zijn tournee (als organist) door Amerika had volbracht.

DE ORGAN MUSIC SOCIETY

Het Karg-Elert Festival werd de aanzet tot de oprichting van de *Organ Music Society*, een comité dat orgelconcertseries van hoog niveau in de Engelse hoofdstad ging organiseren. *President* werd de organist/publicist Archibald Farmer (1899-1963); verder bestond het comité uit de musicus en publicist dr. Harvey Grace (1874-1944, uitgever van *The Musical Times* en auteur van boeken over o.m. de orgelsonates van Rheinberger), de musicus C.H. Trevor (1895-1976) en als secretaris de organist/componist Nicholas Choveaux (1904-1995). Felix Aprahamian werd *Assistent Secretary* en klom al snel op tot *Honorary Secretary*.

Zur freundlichen Erinnerung an Dr. h.c. Sigfrid Karg-Elert. Mai 1930
 Ich habe mich über ihre Begeisterung sehr gefreut.
 A. C. H.

HOMAGE TO HANDEL
 54 Studies in Variation Form for Organ
 ON A GROUND BASS OF
HANDEL
 Sigfrid Karg-Elert

Lento lugubre ed indeciso
 Sw. ppp lugubre

MANUAL

PEDAL

PP Stopped 82', 16' & 8', Sw. coupled

De uitgangspunten van de society laten zich als volgt vertalen: De *Organ Music Society* werd opgericht met maar één intentie: fungeren als mechanisme ter bevordering van orgelconcerten van de beste soort. Het is geen organistensociety maar bestemd voor het muzikale publiek, bestaande uit organisten en luisteraars. Het is een verbond van hen die het orgelconcert graag op hetzelfde niveau zouden zien als ieder ander soloconcert. De OMS wil hiervoor de voorwaarden scheppen. In elk seizoen wordt een serie concerten gegeven onder de best denkbare omstandigheden. Niet alleen bekende organisten uit diverse scholen worden uitgenodigd, maar ook organisten die nieuwe ideeën vertegenwoordigen. In de programma's wordt eenzijdigheid in stijl vermeden; er wordt geput uit het gehele spectrum van oorspronkelijk orgelrepertoire, van de vroegste periode tot het heden. Wij zijn ervan overtuigd dat een goed orgelprogramma, gespeeld door een artiest, even waardevol is als elk ander muzikaal evenement.

Geen concerten dus voor alleen *organ buffs* (zoals orgelfanaten in Engeland worden genoemd) maar voor een breed publiek. En met uitzondering van Bachs eigen bewerkingen van soloconcerten géén transcripties op het programma. Een opmerkelijk *statement* in een tijd waarin – zeker in Engeland – de orgeltranscriptie nog hoogtij vierde. “Wij wilden dat een orgelconcert een muzikaal gebeuren op zichzelf was, niet een kerkelijk gebonden evenement. De organisatie kenmerkte zich door professionalisme”, verduidelijkte Felix Aprahamian de toenmalige uitgangspunten, die in onze tijd opmerkelijk actueel blijken te zijn. De toegang tot de concerten was vrij, een programma kostte *sixpence*. Voor één *guinea* kon men een jaar lang lid zijn van de society en alle concerten bijwonen. Leden kregen de chique gedrukte programma's (op geschept of gehamerd, getint papier!) vooraf toegestuurd.

De *organ Music Society* wist inderdaad beroemdheden naar Londen te halen. Wie de programma's uit de jaren dertig doorbladert, komt grote namen

tegen als André Marchal, Charles Tournemire, Sir Walter Alcock, Fernando Germani, Bernard Gavoty (“Louis Vierne Memorial Recital” in 1937), Ralph Downes, Paul de Maleingreau, Maurice Duruflé, Percy Whitlock en vele anderen.

Een opmerkelijke gebeurtenis was het concert dat op 20 maart 1934 plaatsvond in de Royal Albert Hall, met louter eigentijdse orgelmuziek. Er kwamen drie organisten aan te pas: George Thalben-Ball, die een gloednieuwe *Organ Sonata* van Herbert Howells ten doop hield, en Norman Greenwood, die een *Konzertstück* van Philipp Jarnach (1892-1982) vertolkte. De derde speler was Percy Whitlock; hij bracht orgelwerken van Jean Sibelius, Conrad Beck en Albert Roussel ten gehore. Felix Aprahamian was – volgens hemzelf – de grote stimulator achter dit concert, waarvoor de OMS de beroemdste concertzaal van Londen ter beschikking had gekregen. “Hij kostte ons twee *guineas** – dat was het bedrag dat wij de portiers betaalden om de mensen binnen te laten”, vertelde Aprahamian over dit evenement. “Er verschenen zelfs recensies van dat concert in de kranten, wat voor die tijd ongewoon was voor een orgelconcert.”

BUITENLANDSE CONTACTEN

Felix Aprahamian ontwikkelde een muzikaal brede smaak die zich niet tot de grenzen van het Verenigd Koninkrijk beperkte. Toen hij negen jaar was, nam zijn vader hem al mee naar Parijs om hem in contact te brengen met de Franse cultuur. In 1933 ging Aprahamian opnieuw naar Parijs en bezocht er de Saint-Sulpice in de hoop Charles-Marie Widor te ontmoeten. Als leerling van Eric Thiman had hij het *Adagio* uit Widor's *Suite Latine* in studie genomen. Laat dát nu het stuk zijn dat de 89-jarige Widor op die bewuste zondag in de Saint-Sulpice speelde! De wijze waarop was voor de jonge organist niets minder dan een openbaring: in plaats van registers open te trekken of dicht te duwen bij elk crescendo en dimi-

nuendo, opende of sloot Widor simpelweg de zwelkast. Later zou Aprahamian op zijn beurt de jonge, blinde organist David Liddle meenemen naar Parijs en hem introduceren bij organisten als Jean Langlais, Olivier Messiaen en André Marchal. Met als gevolg dat de zeventienjarige Liddle de laatste orgelstudent werd van de eveneens blinde Marchal, toen 84 jaar. Na diens overlijden in 1980 kwam Aprahamian in het bezit van Marchals twee-klaviers huisorgel, bijgenaamd “Jean-Sebastien”. De muziekkamer op 8 Methuen Park, het woonhuis van Aprahamian, werd ervoor uitgebreid en vanaf die tijd dient het orgel als studie-instrument voor David Liddle en anderen.

In hetzelfde jaar als waarin Aprahamian Widor ontmoette, zocht hij ook de Engelse componist Frederick Delius op, die in die tijd in het Franse Grez-sur-Loing woonde. Dat werd het begin van een levenslange betrokkenheid bij het oeuvre van Delius. In 1961 werd Aprahamian dan ook een van de muzikaal adviseurs van de Delius Trust, en in 1997 werd hij voorzitter van de Delius Society. Ten tijde van het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog hield Aprahamian zijn kantoorbaan in de binnenstad van Londen voor gezien en werd hij *concert director* en secretaris van het Londens Philharmonisch Orkest. In die functie kreeg hij te maken met

Portretfoto uit de jaren zestig.

Collectie Gerco Schaap

* 1 guinea = € 1,05

de dirigent Sir Thomas Beecham, een groot pleitbezorger van zowel Delius' als de Franse muziek, en hij werd dan ook informeel assistent van Beecham. Aprahamians sympathie voor de Franse muziek en zijn connecties met talrijke Franse musici leidde ertoe dat hij concerten met Franse muziek ging organiseren in Londen. Volgens *The Independent* moet hij tussen 1942 en 1964 niet minder dan 104 concerten hebben georganiseerd. Na de oorlog werd Aprahamian consultant voor United Music Publishers, de belangrijkste uitgeverij voor Franse muziek in het Verenigd Koninkrijk. In zijn kantoor in Bloomsbury werd hij omringd door gesigeneerde portretten van talrijke musici. Hij bruiste in die tijd van werklust. In de jaren tachtig trad hij op als gastheer voor Olivier Messiaen en zijn vrouw, en maakte het mogelijk dat organiste Jennifer Bate de Londense première verzorgde van Messiaens laatste orgelwerk, het *Livre du Saint-Sacrement*.

CRITICUS EN PUBLICIST

In 1948 werd Aprahamian *Deputy Music Critic* (plaatsvervangend muziekcriticus) van de *Sunday Times*. Vanaf 1964 recenseerde hij ook grammofoonplaten voor het Britse gezaghebbende blad *Gramophone*. Daarnaast schreef hij talloze toelichtingen voor programmaboekjes en teksten achterop grammofoonplaten. Voor het schrijven daarvan maakte hij gebruik van zijn enorme muziekarchief. Hij beschikte over een enorme hoeveelheid partituren en bladmuziek; naar verluidt bezat hij de grootste collectie orgelmuziek in heel Engeland. Door de jaren heen had hij een alfabetisch systeem opgebouwd met biografische gegevens van componisten en toelichtingen bij hun werken, die hij kon aanvullen met eigen ervaringen en herinneringen. Kenmerkend voor zijn toelichtingen waren altijd de geboorteplaats van de componist en zijn afkomst, die hij dikwijls in één bijzin verwerkte, bijvoorbeeld:

Jeanne Demessieux was born in Montpellier and, at the age of thirteen, became a pupil of Marcel Dupré in Paris

and also organist of the church of the Saint-Esprit. After gaining four Premier Prix at the Paris Conservatoire, she left it at the age of twenty to continue her studies in organ-playing, improvisation and composition with Dupré before making her first public appearance in Paris at the Salle Pleyel in February, 1946. She gave her first London recital for the Organ Music Society in the following year, when she ended her programme by improvising a four-movement organ symphony on themes composed for the occasion by four London critics. [...] After that, she travelled extensively as a recitalist. She was the first woman to be invited to give recitals at Westminster Cathedral.

[Jeanne Demessieux werd geboren in Montpellier en werd op dertienjarige leeftijd leerling van Marcel Dupré en tevens organiste van de parochiekerk van St.-Esprit. Na het behalen van vier Premier Prix verliet zij het Parijse conservatorium op twintigjarige leeftijd om – vóór haar eerste publieke optreden in februari 1946 in de Salle Pleyel te Parijs – haar studies in orgelspel, improvisatie en compositie bij Dupré voort te zetten. Een jaar later gaf zij haar eerste Londense recital voor de *Organ Music Society*, waarbij zij haar programma beëindigde door over voor die gelegenheid door vier Londense muziekcritici gecomponeerde thema's een vierdelige orgelsymfonie te improviseren. [...] Daarna reisde ze veelvuldig rond als concertorganiste. Zij was de eerste vrouw die werd uitgenodigd concer-

Aprahamian speelt muziek van Bach op "Jean-Sebastien", het vroegere huisorgel van André Marchal.

ten te geven in de Westminster Cathedral.]

Aprahamians talloze toelichtingen werden een begrip en hadden een voorbeeldfunctie. Daarnaast schreef hij ontelbare artikelen en werd dikwijls gevraagd een voorwoord bij een boek te schrijven. In 1976 vertaalde en bezorgde hij *Conversations with Olivier Messiaen* van Claude Samuel, en nog niet zo lang geleden gaf hij zijn vijftig jaar omvattende correspondentie met Olivier Messiaen en diens vrouw Yvonne Loriod uit onder de titel *Bien cher Félix*.

Omdat hij het steeds moeilijker vond om zich aan inleverdata te houden, recenseerde hij na 1975 niet langer voor *Gramophone*. Zijn laatste uur als muziekcriticus van de *Sunday Times* sloeg in 1989, toen hij een recensie instuurde van een concert onder leiding van de Russische dirigent Gennadi Rozhdestvensky op de avond dat de dirigent wegens ziekte had afgezegd. Aan het publiceren van zijn eigen mémoires is Felix Aprahamian helaas nooit toegekomen. Door uitgever John Murray was hij uitgenodigd zijn autobiografie te schrijven, maar de tijd ontbrak hem om er consequent aan te werken.

AFSCHEID VAN EEN LEVEN MET MUZIEK

Het zou te ver voeren om hier alle wapenfeiten van Aprahamian op te noemen. Dit verhaal wil een hommage zijn aan de man die zich zijn leven lang onvermoeibaar inzette voor het muziekleven in 'zijn' stad, voor jonge musici, voor onbekend en nieuw repertoire en voor de Engelse orgelcultuur. Zijn huis stelde hij open voor musici, muziekvrienden en voor onderzoekers. Bijna elke dag kreeg Aprahamian brieven waarin hem om gegevens werd gevraagd, uitnodigingen om bij een muzikaal evenement aanwezig te zijn of verzoeken om onderzoek te mogen doen in zijn immense muziekarchief. De eerste maal dat ik Aprahamian mee maakte was tijdens een onwaarschijnlijk boeiend en geestig muzikaal evenement in Londen: de avond "Seated one day ..." (de beginregel van het lied *The Lost Chord*) op 20 september 1991 in

Collectie Gerco Schaap

de Royal Albert Hall. De voltallige Engelse orgelwereld werkte daar mee aan een avondvullend concert ten bate van de Sir George Thalben-Ball Memorial Trust. Op het programma stonden werken voor koor, orkest en orgel van legendarische Engelse componisten. Thomas Trotter verblufte het publiek met de voor orgelpedaal alleen gecomponeerde *Paganini-Variations* van Thalben-Ball, en John Scott was solist in het 'Hallelujah-Concerto' van Händel, gearrangeerd door Sir Henry Wood, compleet met koperblazers en slagwerk, en met cadenzen van Marcel Dupré. Na de pauze gingen de remmen los bij 'The History of Organs and Organists from Ancient Greek Times to the Present Day'. Op het podium verschenen gerenommeerde organisten in historische kostuums die beroemde scènes uit de geschiedenis van het orgel tot leven brachten: bijvoorbeeld dr. Francis Jackson als "Professor Ktsebios, uitvinder van het orgel" en Kevin Bowyer als Carl Philipp Emanuel Bach, die het *Pedal Exercitium* van zijn vader studeert. Onderwijl zetten 'Master Henricus' (Henry Willis IV) en zijn medewerkers een klein orgel in elkaar. Het geheel werd aan elkaar gepraat door de 77-jarige Aprahamian. Het was een avond om nooit te vergeten, met een ludieke wedstrijd tussen 'het koor van kathedraalorganisten' en 'het koor van assistent-organisten' (de assistenten wonnen), een nummer waarbij de aanwezigen met op hun kam-met-vloeipapier de introductie van Mendelssohns *Bruiloftsmars* mee mochten 'spelen' en er werd een fles champagne verloot onder degenen die de juiste namen bij de juiste organisten-voeten hadden geraden. Engelse toestanden, die in ons land ondénkbaar zouden zijn. Enkele jaren nadien, tijdens een Engelse orgelreis, nodigde David Liddle me bij Felix Aprahamian thuis uit. Kort tevoren had Aprahamian echter een beroerte gehad, waarvan hij wel grotendeels was hersteld, alleen het spreken ging nog moeilijk. In 1996 had ik het genoeg enkele dagen onderzoek te mogen doen in zijn uitgebreide archief naar leven en werk van enkele Engelse orgelcomponisten. Na mij over de diverse kamers op de begane grond met tot aan het pla-

fond gevulde boekenkasten te hebben verwonderd, kwam de échte verrassing toen ik de zolderverdieping betrad, waar zich alle orgelpartituren bevonden, planken vol muziekboeken, orgeltijdschriften en concertprogramma's, ladekasten vol biografische gegevens en fotocollecties. Een luilekkerland voor muziekliefhebbers en een onuitputtelijke bron voor onderzoekers. Hoewel diverse stapels documenten en bladmuziek nog op verwerking wachtten, was het meeste goed toegankelijk. Naar hartelust konden artikelen en programma's worden gekopieerd en foto's gereproduceerd. Van dit materiaal is dankbaar gebruik gemaakt bij het schrijven en illustreren van de artikelenserie "Engelse componerende organisten" in dit blad, en bij de conceptie van het onderhavige artikel.

Aprahamian was ongetrouwd. Hij verzorgde zijn moeder tot haar overlijden en bleef wonen in het huis dat het gezin in 1919 had betrokken, in totaal 85 jaar lang. Behalve verstand van muziek had hij een grote kennis van planten en bloemen. Zijn vrije tijd bracht hij bij voorkeur door in zijn achtertuin in Japanse stijl. En dan was er nog Aprahamians enorme keukenbibliotheek. In zijn (woon-)keuken, waar tijdens lunchtijd de meest uiteenlopende gesprekken plaatsvonden, hing de geur van exotische specerijen. Aprahamian begon de dag doorgaans met het spelen van een deel uit *Das Wohltemperierte Klavier* van J.S. Bach, "to purify the soul" ("om de ziel te louteren").

De archiefzolder bood uitzicht op het nabijgelegen Alexandra Palace, onder meer bekend vanwege het Willis-concertorgel. Aprahamian trok zich het lot aan van het beroemde instrument, dat sinds de bominslag in 1944 stond te verpieteren, en trad vanaf 1980 op als voorzitter van de *Alexandra Palace Organ Appeal*. Dit gezelschap trachtte de benodigde financiën bijeen te brengen voor de restauratie en herplaatsing van het deels bij Willis opgeslagen, deels verbrande orgel. In 1990 kwam het zover dat het orgel gedeeltelijk werd herplaatst en tot klinken werd gebracht. Vijf jaar later, na onaangename verwickelingen bin-

nen het bestuur van de *Appeal*, trok hij zich echter terug. Na de eerder vermelde beroerte ging zijn gezondheid langzaam achteruit. Hij werd minder mobiel en was steeds meer van anderen afhankelijk voor het bezoeken van concerten. Toen hij tachtig jaar werd, werd hem een verjaardagsconcert aangeboden in de Londense Wigmore Hall met voornamelijk Franse muziek. Het in grote getale opgekomen publiek liet bij die gelegenheid zijn appreciatie voor de immer flamboyante criticus duidelijk blijken. De laatste jaren waren het zwaarst. Een aantal kleine beroertes tastte zijn geheugen aan; herkenning van vrienden en bekenden bleef uit. Zijn gehoor liep terug, waardoor hij alleen nog vervormde klanken hoorde; orgelmuziek verdroeg hij het minst van alles.

De naam Felix Aprahamian is niet weg te denken uit het Europese muziekleven van de twintigste eeuw. Zijn betekenis voor de Londense muziek- en orgelwereld is onschatbaar. Zijn immense collectie orgelmuziek is ondergebracht bij het Royal College of Organists. Het is te hopen dat zijn overige muzieknalatenschap een zinnige bestemming krijgt.

BRONNEN

Lewis Foreman, 'Felix Aprahamian – Self-taught critic who championed French music', in *The Independent*, 18 januari 2004.

'Felix Aprahamian', in *The Times*, 20 januari 2005.

John Amis, 'Felix Aprahamian – Music lover who celebrated French composers', in *The Guardian*, 21 januari 2005.

The Organ Music Society. Promotie-folder, 1931.

David Liddle, 'Recollections of Felix Aprahamian (1914-2005)', op www.davidliddle.com.

De historie van het Willis-orgel in het Alexandra Palace is terug te vinden op www.alypallyorgan.co.uk, de officiële website. Wie geïnteresseerd is in de verwickelingen van de laatste jaren, doet er goed aan ook de 'onofficiële' website te raadplegen via www.alexandrapalaceorgan.com. www.kalg-elert-archive.org.uk.

